

СІВАК В. М.,
аспірант кафедри загальної теорії права
та держави
(Національний університет «Одеська
юридична академія»)

УДК 340
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.4>

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Незважаючи на численні наукові праці, присвячені розгляду понять «державна» та «державність», зберігається актуальність цього питання, адже українська державність має тисячолітню історію розвитку, а також історію викликів, з якими вона стикалася впродовж усього свого існування. Ознаки державності не тільки зберігалися, навіть коли Україна перебувала у складі інших держав, а й розвивалися за властивими українському народу рисами, такими як характерні інститути державної влади та власне законодавство. Процес формування української державності перебував під впливом багатьох факторів, наприклад географічного розташування, релігії, культури, традицій. Це пласт історичного надбання, який є одним із визначальних у формуванні державності, а згодом і власної держави. У статті здійснюється дослідження природи поняття «державність». Метою роботи є встановлення критеріїв поняття «державність» крізь призму аналізу історичних етапів розвитку української держави, а також розмежування понять «державна» та «державність». У дослідженні використовуються не лише приклади історії розвитку державності, вітчизняне законодавство, наукові праці, а й акти міжнародного права, які визначають вимоги стосовно державності. За допомогою історичного екскурсу визначено, що термін «державність», попри зв'язок із поняттям «державна», завжди є ширшим, а також історико-філософським. У процесі аналізу поняття «державність» зроблено висновок про існування різних поглядів на його зміст. Пропонується власне тлумачення терміна «державність» та його співвідношення з поняттям «державна». Він включає в себе інститути публічної влади, економіко-політичні, історичні, релігійні та географічні умови життя. До того ж код історичного буття задає самій державі межі існування та функціонування.

Ключові слова: поняття «державна» та «державність», суспільство, історико-філософське поняття, розвиток держави та державності.

Sivak V. M. Development of Ukrainian statehood

Despite numerous scientific papers on the concepts of «state» and «statehood», this issue remains relevant, as Ukrainian statehood has a thousand-year history of development, as well as a history of challenges it has faced throughout its existence. Signs of statehood were not only preserved, even when Ukraine was part of other states, but also developed according to the characteristics of the Ukrainian people, such as the characteristic institutions of state power and its own legislation. The process of formation of Ukrainian statehood was influenced by many factors, such as geographical location, religion, culture, traditions. This is a layer of historical heritage, which is one of the determinants in the formation of statehood, and later their own state. The article examines the nature of the concept of «statehood». The aim of the work is to establish the criteria of the concept of «statehood» through the prism of the analysis of historical stages of development of the Ukrainian state,

as well as the distinction between the concepts of «state» and «statehood». The study uses not only examples of the history of statehood, domestic law, scientific papers, but also acts of international law that define the requirements for statehood. Through historical digression, it has been determined that the term «statehood», despite its connection with the concept of «state», is always broader, as well as historical and philosophical. In the process of analyzing the concept of «statehood» it was concluded that there are different views on its content. The own interpretation of the term «statehood» and its relation to the concept of «state» is offered. It includes institutions of public authority, economic, political, historical, religious and geographical living conditions. In addition, the code of historical existence sets the state itself the limits of existence and functioning.

Keywords: *concept of «state» and «statehood», society, historical and philosophical concept, development of the state and statehood.*

Постановка проблеми. Питання розвитку української державності є вкрай актуальним. Це пов'язано з викликами, які наша держава продовжує долати, а саме з військовою агресією та продовженням бойових дій. Особливо важливим є дослідження сутності державності, її природи, складників і функцій. Низка науковців приділяє увагу вивченню понять «держава» та «державність» і їх взаємозв'язку. Однак дотепер не сформувалася єдина позиція щодо співвідношення цих понять, учені продовжують констатувати тезу про їх внутрішню єдність за умови зовнішніх розбіжностей.

Поняття «державність» знайшло відображення в наукових працях багатьох фахівців, таких як М. М. Алексєєв, М. І. Байгін, О. М. Бандурка, Д. О. Керімов, В. В. Копейчиков, М. Н. Марченко, Л. С. Мамут, С. А. Осипян, В. І. Пангін, Ю. А. Тихомиров, В. Д. Ткаченко, О. Ф. Скакун, О. А. Фісун, М. В. Цвік, А. Б. Венгерів, Г. І. Гринин, В. Є. Гулієв, А. І. Демидов, Л. І. Каск, А. А. Кененов, О. Е. Лейст, І. І. Лукашук, А. Е. Мушкін, В. С. Петров, Л. С. Саністебан, А. Р. Севорт'ян, В. О. Тененбаум, М. І. Хмелинина та інші.

Постановка завдання. Метою роботи є встановлення критеріїв поняття «державність» крізь призму аналізу історичних етапів розвитку української держави, а також розмежування понять «держава» та «державність».

Результати дослідження. Політичний і громадський діяч часів Української Народної Республіки, а також автор праці «Українська держава» В. К. Винниченко зазначав, що поняття «державність» є своєрідним фундаментом, корінням держави, а остання своєю чергою є одним зі складників, своєрідним вінцем державності. На переконання вченого, державність – це комплекс тих інститутів економіки, політики, культури, які діють на території, населеній національним колективом, і зв'язують його в компактну цілість та забезпечують його розвиток у сучасному й майбутньому [10]. О. Ф. Скакун наголошує на розумінні цієї категорії як такої, що не має всіх ознак, які властиві державі, або вони за змістом є значно меншими. У науковому колі побутує також думка, що державність не є синонімом держави, а постає як державно-правові процеси, що відбуваються в житті етносу. При цьому становлення української держави зумовлене своєрідністю розвитку української державності та виражене у специфіці вирішення насамперед селянського, національного, релігійного, транспортно-енергоресурсного та геополітичного питань [3, с. 236].

Поняття державності є сферою наукових інтересів також у міжнародному праві, адже це система норм, що регулюють відносини між державами. Критерії державності мають особливе значення у визначенні основних суб'єктів міжнародного права. У ст. 1 Конвенції про права та обов'язки держав (Конвенція Монтевідео) встановлені чотири характеристики держави як суб'єкта міжнародного права: 1) постійне населення; 2) визначена територія; 3) уряд; 4) здатність вступати у зносини з іншими державами. Ці вимоги розглядаються як загальні вимоги міжнародного права щодо вимог державності [2].

Колектив авторів «Політичної енциклопедії» тлумачить державність як якісну характеристику, властивість державноорганізованого суспільства, що, по-перше, розкриває вза-

ємодію органів державної влади та суспільства, спрямовану на забезпечення існування й функціонування держави; по-друге, окреслює характерні риси та особливості перебування суспільства на конкретному історичному етапі його розвитку. Термін «державність» не має чітко усталеного, конкретного смислового змісту, а тому він часто звучить поліфонічно та вживається в різних значеннях: а) як синонім держави взагалі; б) як характеристика держави того чи іншого історичного типу (рабовласницька держава, феодална держава, буржуазна держава тощо); в) як позначення певного етапу в розвитку держави цього історичного типу (держава франків, загальнонародна держава); г) як назва системи (механізму) політики, організації суспільства.

Основною метою створення держави є використання політики, влади, її засобів і ресурсів для задоволення природних соціально-економічних потреб суспільства, зокрема: збереження самобутності, консолідації, захисту власних інтересів та цінностей, розвитку своєї культури. В інституційному плані держава охоплює органи суверенної публічної влади та управління (структури державної влади, місцевого самоврядування тощо), окремі елементи суспільства (громади, об'єднання, політичні партії тощо), які беруть участь у здійсненні державної влади, а також форми їх взаємодії. Державність – це складна й динамічна система зв'язків, відносин та інститутів публічної влади, розвиток якої зумовлений відповідними особливостями соціально-економічних, політичних і духовно-моральних чинників життєдіяльності окремо взятого народу або співтовариства народів на певному історичному етапі їх розвитку. Поняття «державність» не зводиться до переліку державних функцій і структур, воно не може ототожнюватися також із поняттям «держава». Це пояснюється тим, що хронологічно еволюційне зародження елементів державності передусім становленню суверенної держави.

Саме ця особливість державності як базової моделі, своєрідного каркасу державотворчого процесу дає можливість шляхом реформування наявних інститутів і систем політичної влади виходити на якісно нові державні утворення. Не можна цілком ідентифікувати державу зі спорідненим поняттям «політична система», оскільки, по-перше, будь-яка політична система може охоплювати такі елементи, які намагаються реалізувати свої інтереси самостійно, без взаємодії з державою з метою реалізації її функцій; по-друге, до політичної системи можуть входити також інститути, що протидіють державі, і з огляду на це їх не можна вважати складовими частинами державності. Термін «державність» має надзвичайно важливу історико-прогностичну наповненість. Його використання в політології дає змогу суттєво розширити часовий діапазон для аналізу, розуміння й пояснення закономірностей та особливостей державного розвитку, з'ясування суті ключових проблем еволюції суспільного життя [4, с. 205].

Незважаючи на різні тлумачення та підходи до вивчення поняття «державність», ми прагнемо встановити його критерії крізь призму різних історичних етапів української державності, а також чітко розмежувати поняття «держава» та «державність».

На першому етапі зародження державності в Україні, а саме в період Київської Русі (княжої доби), сформувалися перші ознаки державності: населення, географічне розташування, релігія. З'явилися також перші органи влади (утворилася дружинна форма державності [5]), які регулювали відносини у сфері управління, здійснювали судочинство, а також збирали данину. Центральною фігурою, безумовно, був князь. Основними органами влади впродовж IX–XIII ст. були князь, боярська рада, віче – носії різних форм державності. Характерною ознакою є те, що впродовж цього періоду органи влади переживали трансформацію від значного впливу дружини та бояр до домінування князівської влади.

Хрещення Київської Русі 988 р. також відіграло значну роль у формуванні державності, адже сприяло зміцненню влади князя, а також зближенню з державами, які сповідували християнство. Географічне розташування мало значний вплив на формування державності. Прикладом може слугувати «шлях із варягів у греки», який сприяв розвитку торгівлі в Київській Русі.

Державність є поняттям історико-філософським та несе в собі певний код історичного буття, самозбереження у просторі й часі. З огляду на історичні етапи можна просте-

жити трансформацію інститутів державної влади на прикладі інституту дружини часів Київської Русі, який розвинувся в давньоруське віче – інститут народовладдя, про який маємо сьогодні досить відомостей, отриманих переважно на основі давньоруських переказів і літописних свідчень. Це відображено практично в усіх відомих писемних джерелах доби Київської Русі [8].

Отже, простежується розвиток народовладдя, адже дружина – це прошарок суспільства в Київській Русі, який займався військовими справами, тобто здебільшого був регулярною армією. У процесі порівняння дружини з віче варто підкреслити, що коло осіб, які брали участь у прийнятті рішень, була ширшим і не обмежувалося військом.

З роками роль віче тільки зростала, у літописі зафіксований факт виправдання князювання волею громади. Так, у 1155 р. на дорікання Юрія Ізяславу, що той незаконно займає київський престол, останній виправдовувався тим, що він не сам сів у Києві, а його посадили князювати кияни [9, с. 306].

У період козацької державності XVI–XVIII ст. віче знаходить своє продовження в загальній козацькій раді – зборах чоловіків, здатних носити зброю, що типологічно схожі на мілітарні спільноти середньовічної Європи. Загальна козацька рада започаткована на Запорозькій Січі. Початок Національної революції 1648–1676 рр. не вніс істотних змін у процедуру проведення ради, однак трансформував її реальне значення, оскільки вона стала інституцією, яка представляла інтереси українського козацтва – головного стану новоутвореної держави [7]. Козацька рада вважалася одним із найвпливовіших органів Гетьманщини.

За часів Української Народної Республіки головним представницьким органом стає Центральна Рада. Характерно те, що вона посідала центральне місце в ієрархії державної влади періоду Української Народної Республіки, адже голова Центральної Ради – М. С. Грушевський – вважався де-факто головою Української Народної Республіки. Центральна Рада визначала принципи зовнішньої та внутрішньої політики, об'єднувала представників політичних, громадських, культурних і професійних організацій, а також займалася законодавчою діяльністю – прийняттям універсалів. Про значимість цього органу свідчить і те, що в ніч на 25 січня 1918 р. Мала Рада Української Центральної Ради ухвалила текст IV Універсалу, яким проголошувалася державна самостійність Української Народної Республіки [11, с. 25].

За період Радянської України статус її представницького органу – Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки – було нівельовано. Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки формально затверджувала прийняті рішення.

Після проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України продовжувачем традицій стала Верховна Рада України, яка, відповідно до ст. 75 Конституції України, є єдиним органом законодавчої влади в Україні [1]. Водночас Верховна Рада України є головним представницьким органом українського народу, що закріплено в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Зокрема, у главі II цього документа проголошено: «Від імені всього народу може виступати виключно Верховна Рада Української РСР. Жодна політична партія, громадська організація, інше угруповання чи окрема особа не можуть виступати від імені всього народу України».

Свою чергою Л. Т. Кривенко зазначає: «Верховна Рада України є також єдиним представницьким органом українського народу. <...> Лише представницька риса Верховної Ради України зумовлює та визначає її соціальне призначення як єдиного органу в системі державної влади в Україні, через який український народ опосередковано здійснює належну йому владу. Тільки загальнодержавний представницький орган народу має право трансформувати волю українського народу в державну волю шляхом прийняття законів» [6].

Висновки. З огляду на викладене через аналіз історичного прикладу розвитку інституту дружини можна простежити трансформацію в історичному аспекті інститутів державної влади в Україні від часів Київської Русі до сьогодні.

Державність є кодом історичного буття та визначає для держави, як похідного утворення, межі існування й функціонування. Якщо в певній державі є перевага владного авто-

ритету, то державність є запобіжником, що стримує трансформацію такого авторитету у свавілля. Тобто в державності приховані вічні метазакони, які постають із єдності нації як нескінченної низки поколінь громадян суверенної держави. Якщо навести аналогію, то можна сказати, що державність для держави – це як конституція для закону, тобто та основа, яка визначає подальший розвиток конкретної держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція Монтевідео от 26 декабря 1933 г. URL: <https://docplayer.com/151742324-Konvenciya-montevideo-o-pravah-i-obyazannostyah-gosudarstv.html>
3. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. 492 с.
4. Політична енциклопедія / редкол. : Ю. А. Левенець (гол.), Ю. І. Шаповал та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
5. Танцюра В. І. Політична історія України : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2008. 552 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-10282.html>
6. Кривенко Л. Т. Воля народу, її трансформація у державну волю. *Віче*. 1997. № 9 (66). С. 42–59.
7. Кононенко В. П. Рада козацька загальна. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Rada_kozatska_Duv
8. Панасюк Р. П. Зародження давньоруського парламентаризму в добу Київської Русі. *Науковий потенціал славістики: історичні здобутки та тенденції розвитку (до Дня слов'янської писемності і культури)* : наукові читання, присвячені 1000-річчю від часу створення «Руської Правди». URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/472>
9. Свердлов М. Б. Домонгольская Русь: князь и княжеская власть на Руси VI–XIII вв. Санкт-Петербург : Академпроект, 2003. 736 с.
10. Святоцький О. Д. Українська державність: поняття, основні ознаки, символи, атрибути, витоки та етапи становлення. *Голос України*. 2019. URL: <http://www.golos.com.ua/article/314085>
11. Мараєв В. Р. Україна, 1918: хроніка. Харків : Фоліо, 2020. 295 с.

